

УДК 37.013

**ПРО ФОРМУ І ФОРМАТ: ТЕРМІНОЛОГІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ ВИМІРЮВАНЬ**

Дворецька Лариса Павлівна

науковий співробітник

Інститут педагогіки НАПН України

м. Київ, Україна

Анотація: У статті розглянуто проблему термінологічної уніфікації у тестології. Здійснено аналіз наукової літератури з теорії і практики педагогічних вимірювань щодо використання понять «форма тестового завдання» і «формат тестового завдання». Надаючи означення поняттю «формат тесту», автор наголошує на розширенні меж використання слова «формат» як у суто термінологічному значенні, так і детермінізованому значенні, що пов'язано з розвитком словотворення сучасної доби. Серед чинників, що впливають на використання та поширення наукової термінології у галузі педагогічних вимірювань, автор виокремлює роль зовнішнього незалежного оцінювання та організацій, що адмініструють стандартизовані тести, розглядаючи досвід України через призму світового досвіду.

Ключові слова: тестологія, форма, формат, тестове завдання, формат тесту, термінологічна уніфікація.

Тестологія, як наука про тести, з'явилася і сформувалася у кінці 19 – на початку 20 ст. на стику психології, соціології, педагогіки та інших так званих поведінкових наук (Behavioral Sciences) [1]. За В. С. Аванесовим, це – «прикладна наука про педагогічні тести, методи їх укладання й ефективного застосування» [2, с.14]. Якщо у США центром наукових досліджень у галузі педагогічних вимірювань вважають ETS (Educational Testing Service), утворений у 1947 р. для розроблення й адміністрування вступних іспитів до

закладів вищої освіти (тест SAT, з 2016 р. аббревіатура розшифровується як Scholastic Assessment Test), то в Україні установа з подібними функціями, УЦОЯО (Український центр оцінювання якості освіти), з'явилася лише 31 грудня 2005 р. відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 1312 «Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти». Зазначимо, що стандартизований тест SAT отримав міжнародне визнання. Результатами абітурієнтів за виконання цього тесту послуговуються не лише університети США, але й Канади, Європи, Австралії. Цей тест складають щороку більше мільйона абітурієнтів. На противагу ETS у США утворено іншу тестову компанію, яка з 1959 р. адмініструє тест АСТ (American College Testing). Попри однакову мету тестувань, що проводять ці потужні тестові компанії, стандартизовані тести, які вони використовують для відбору абітурієнтів на навчання у закладах вищої освіти, різняться. Про популярність у випускників старшої школи та, власне, закладів вищої освіти США, які визнають результати саме цього тесту, свідчить інформація з підсумкових звітів АСТ. Більше половини випускників старшої школи щороку складають тести АСТ. У 2016 р. цей відсоток зріс до 64 (більше 2 млн. тестованих). Зазначимо, що результати, отримані абітурієнтами за складання тестів SAT і АСТ, використовуються безстроково. Цей факт свідчить про довіру до якості інструментів вимірювання, розроблених тестовими компаніями, до методів оброблення отриманої інформації та інтерпретації отриманих тестових балів, до процедур проведення тестування тощо. Безперечно, запровадження зовнішнього незалежного оцінювання зі стандартизованими тестами й процедурами спирається на наукові дослідження в галузі педагогічної тестології, дає прискорення розвитку науки, використанню і поширенню відповідної термінології.

Метою дослідження є виявлення чинників впливу на термінологічну уніфікацію педагогічної тестології та обґрунтування впливу чинника «розвиток мови» (на прикладі використання понять «форма» і «формат»).

Зазначимо, що появі у 2005 р. в Україні Центру оцінювання якості освіти передував невдалий досвід запровадження зовнішнього оцінювання навчальних досягнень випускників закладів загальної середньої освіти у 1993 р. Однак завдяки цій спробі вперше були створені колективи авторів (науковці, вчителі, методисти) для укладання збірників завдань у тестовій формі з різних предметів. Відбулися навчальні семінари з основ конструювання тестів і тестових завдань для вчителів. Було опрацьовано інформаційні матеріали за підсумками вперше проведеного у 1995 р. міжнародного порівняльного дослідження TIMSS для учнів 4-х і 8-х класів (характеристика інструментарію дослідження, зміст тестів, типи тестових завдань, зміст анкет, методика формування вибірки для проведення дослідження тощо) попри те, що Україна не брала участі у дослідженні.

Влучну характеристику стану педагогічної тестології того часу, останнього десятиліття ХХ ст., дав Є. А. Михайличев: «Термінологічна анархія негативно впливає на педагогічну тестологію, яка формується в наші дні» [3, с. 16]. Появу плутаної та некоректної термінології він певною мірою пояснює наслідками хаотичного перенесення психодіагностичної і соціологічної термінології у педагогіку та авторськими амбіціями творців термінів.

За ці роки для розвитку, популяризації та деякого усталення термінології педагогічної тестології в Україні найбільший вклад зробило запровадження зовнішнього незалежного оцінювання. Наразі вітчизняні науковці, вчителі й викладачі закладів вищої освіти спираються на термінологію щодо освітніх вимірювань, яку використовує й популяризує УЦОЯО на сторінках щорічних звітів про результати зовнішнього незалежного оцінювання.

Зазначимо, що становлення зовнішнього незалежного оцінювання в Україні відбувалося й завдяки зусиллям науковців-експертів зі США, Литви, Польщі, Грузії, Росії [4, с. 19-20]. Тож не варто применшувати вплив термінології, яку використовують експерти (термінологію перекладачів з іноземних мов), «мову» підручників і посібників з освітніх вимірювань у перекладі з англійської, польської, російської та інших мов. Попри наявне ядро

однакових уживаних в різних мовах термінів і понять, окремі з них не знайшли підтримки вітчизняних наукових редакторів щодо правильного тлумачення та уніфікації. Розглянемо суть означеної проблеми докладніше.

Відомий факт, що сучасна наука тяжіє до використання інтернаціоналізмів у термінології та до семантичної уніфікації систем термінів однієї й тієї самої науки у різних мовах. На противагу філологи радять не обтяжувати мову іншомовними словами і пропонують шукати їм аналогі-замінники.

На прикладі використання понять «форма» і «формат», «форма тестового завдання» і «формат тестового завдання» розглянемо вплив розвитку мови на термінологічну уніфікацію педагогічної тестології.

Аналіз вітчизняної наукової літератури з освітніх вимірювань свідчить про те, що термін «формат» майже не використовується (використовується дуже обережно, невпевнено). І це попри популярність традиційного поняття «формат тестового завдання» у зарубіжній науковій літературі. Так відомі американські дослідники С. Кейс і Д. Свенсон понад двадцять років вивчали різні *формати* тестових завдань і їхні властивості, щоправда, для створення тестів у галузі медицини. Саме їм належить ідея позначення форматів тестових завдань літерами: А, N, X, B, TF, K, E, H, I тощо [5].

Тестове завдання (далі – ТЗ) формату А – ТЗ з вибором однієї найкращої або правильної відповіді;

ТЗ формату N – ТЗ із декількома найкращими чи правильними відповідями;

ТЗ формату X – ТЗ, формат якого ідентичний формату А, однак з будь-якою кількістю правильних відповідей;

ситуаційний кластер – опис певної ситуації з наступними завданнями до неї;

ТЗ формату B – логічні пари або встановлення відповідності;

ТЗ формату TF – ТЗ на визначення істинності/хибності твердження;

ТЗ формату К – комплексне ТЗ на визначення істинності/хибності твердження тощо.

Цікаво, що у середині 80-х років у США переглянули типи тестових завдань, що використовували для оцінювання знань, необхідних для одержання сертифікату Національної Ради Медичних Екзаменів (National Board of Medical Examiners /NBME). Залишили 4 формати (А, В, С і К). До цього протягом 25-и років використовували в екзаменаційній роботі 7 форматів тестових завдань (А, В, С, G, К, Х, М). Наразі ліцензійні екзамени містять тестові завдання лише двох форматів: А і R [5]. Ці ж автори ввели поняття «кладовище форматів тестових завдань», підкресливши, що формати тестових завдань мають життєвий цикл.

Зазначимо, що за період від 50-х рр. минулого століття дотепер розроблялося й було апробовано більше 40 різних форматів тестових завдань. І. Булах, вітчизняний науковець, у 2006 р. описала 14 із них, навела приклади тестових завдань різних форматів, продемонструвала переваги й недоліки використання того чи іншого формату [6, с. 49-59].

У вітчизняній практиці педагогічного тестування не використовуються назви форматів ТЗ за С. Кейс і Д. Свенсоном. Не використовують (майже не використовують), власне, й сам термін «формат». У специфікації тестів, на зорі зовнішнього незалежного оцінювання в Україні, було покладено типологію тестових завдань за їхніми *формами* (за В. С. Аванесовим) [7]. Ця типологія є актуальною й зараз.

Вважаємо, що настав час «реабілітації» поняття «формат», за яким має відбутися більш активне, правильне використання цього поняття у педагогічній тестології.

Звернімося до тлумачення слів «форма» і «формат» у Словнику української мови (в 11 томах) (СУМ – 11) та етимології слів.

Слово «форма» (від лат. forma – вигляд, образ, устрій) в Академічному тлумачному словнику має 13 значень. Зазначимо, що у відповідності до основних принципів лексикографування, якщо слово має кілька значень, то на

першому місці у Словнику зазвичай подається значення, найуживаніше в мовній практиці.

Зі збереженням послідовності викладу у першоджерелі розглянемо кілька з них.

1. Обриси, контури, зовнішні межі предмета, що визначають його зовнішній вигляд.

2. Пристрій, шаблон, за допомогою якого чому-небудь (переважно якійсь масі) надають певних обрисів, якогось вигляду.

3. *друк.* __Поверхня з рельєфним зображенням для друкування; друкарський набір, уміщений в раму.

4. Тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом.

5. *філософ.* Спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз. (Єдність форми і змісту).

9. Суворо встановлений порядок у будь-якій справі, встановлений зразок чого-небудь (заповнення якогось документа, словесного звертання тощо).

13. Стан людини, який дозволяє повністю виявити свої сили, уміння, здібності (Добра спортивна форма) [8, с. 617].

Додамо, що значення поняття «форма» в етиці, естетиці, метафізиці та логіці також різняться.

Щодо тлумачення слова «формат» встановлено таке. Всього два значення:

1. Розмір книги, газети, аркуша, ілюстрації і т. ін. (Портрет кабінетного формату).

2. *друк.* Довжина і висота полоси набору, довжина рядка [8, с. 622].

Слово походить від лат. *formatus* – сформований; лат. *fōrmo* (дієсл.), *fōrmāre* (дієсл.) перекладається як надавати форму, формувати; російською «формат» запозичено з нім. (чи фр.) *format* (друкарський термін).

Зазначимо, що у першому «Шкільному словнику іншомовних слів» (1990 р.) слово «формат» має лише одне значення: «Розмір книги, аркуша, картки тощо». На відміну від «формату» слово «форма» має 8 значень [9, с. 226-227].

Вітчизняний мовознавець Є. А. Карпіловська, досліджуючи розвиток словотворення, стосовно слова-категоризатора «формат» зазначає, що до 1998 р. це слово використовувалося ще у суто термінологічному значенні, стосовно типу оформлення графічної інформації або типу її носія (*полігр.*), що передбачає певний спосіб упорядкування даних. Наразі це слово використовується й у *детермінізованому* значенні: «спосіб, тип упорядкування». Наприклад, «новий дискусійний формат» [10].

Отже, на сучасному етапі розвитку словотворення, слово «формат» має три значення, а саме:

1. *полігр.* Розмір книги, газети, аркуша, друкованого видання і т. ін.
Формат А4, формат А3.
2. *техн., комп.* Спосіб внутрішньої організації, спосіб упорядкування даних, структурування інформації тощо.
Формат MP3, формат JPEG тощо.
3. Спосіб упорядкування, форма проведення будь-чого.
Нормандський формат, дискусійний формат, телевізійний формат тощо.

Тож актуальні явища сучасного життя, науково-технічна революція, розвиток комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій, розвиток міжнародних контактів у галузі науки, техніки і культури, глобалізація спонукають до поповнення лексики новими словами, до використання термінів-інтернаціоналізмів, до впорядкування та поглиблення зібраної раніше інформації, що, відповідно, повинно знайти відображення в осучасненні змісту тлумачних словників та унормуванні наукової лексики.

Бурхливий розвиток тестових технологій оцінювання якості освіти та стрімке поширення знань з педагогічної тестології в Україні на початку XXI століття супроводжуються невпорядкованістю тестової термінології. Попри те, що становлення професійної лексики – довготривалий і складний процес,

вважаємо, що певні кроки на цьому шляху можна зробити вже зараз. Це стосується використання терміну «формат» у педагогічній тестології. Заміна філософського значення слова «форма» (№ 5 у переліку значень багатозначного слова) на суто технічне (№ 2) значення слова «формат» вважаємо доречним у таких стійких поєднаннях слів: формат тесту, відкритий формат, закритий формат, комбінований формат, формат тестового завдання тощо. Нагадаємо, що формою тестових завдань (за В. Аванесовим) є спосіб організації, упорядкування й існування змісту тесту.

Конструювання тесту, інструменту вимірювання, розпочинається зі створення специфікації тесту. «Специфікація – технічне завдання на розроблення тесту» [11, с. 528]. Однією з *технічних* характеристик тесту є його формат. *Форматом тесту* вважатимемо спосіб упорядкування, спосіб внутрішньої організації тесту за використаними формами тестових завдань. Виокремимо три формати тесту: закритий, змішаний (комбінований) та відкритий. Оскільки існує різноманіття форм (форматів) тестових завдань та способів їхнього впорядкування у тест, то специфікація будь-якого тесту поряд із загальною характеристикою його формату (закритий, комбінований, відкритий) матиме й детальний опис формату.

З-поміж чинників впливу на термінологічну уніфікацію педагогічної тестології виокремимо такі негативні:

1. Повільне формування кола вітчизняних науковців у галузі освітніх вимірювань. Відставання від світового розвитку тестології пов'язане із ліквідацією у 1936 р. ланки педологів (саме вони на той час здійснювали наукові педагогічні дослідження шляхом анкетування й тестування учнів та їхніх батьків) та вилучення педологічних підручників, що призупинило відповідні дослідження й формування наукової школи у цій галузі на десятиліття.

2. Розповсюдження підручників, науково-методичних посібників і комплексів, навчальних посібників, термінологічних словників з педагогічної тестології (у перекладі з іноземної мови чи вітчизняних авторів) з

неунормованою термінологією для викладачів, учителів, методистів, студентів закладів вищої освіти.

3. Протиріччя між тяжінням сучасної науки до використання інтернаціоналізмів у термінології, семантичної уніфікації систем термінів однієї й тієї самої науки у різних мовах та намаганням філологів забезпечити мову від іншомовних слів.

4. Розвиток словотворення сучасної доби випереджає відображення цього процесу в Академічному тлумачному словнику (Словнику української мови в 20 томах), зміст якого є головним джерелом інформації для якісного наукового редагування.

Серед позитивних чинників, що впливають на використання та поширення наукової термінології у галузі педагогічних вимірювань, виокремимо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та появу організацій, що адмініструють стандартизовані тести, спираючись на кращий світовий досвід.

Автор обґрунтовує доречність використання слова «формат» у таких стійких поєднаннях слів: формат тесту, відкритий формат, закритий формат, комбінований формат, формат тестового завдання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Векслер В.А. Возникновение тестологии // Современные научные исследования и инновации. 2015. № 5. Ч. 4 [Электронный ресурс]. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2015/05/48321> (дата обращения: 20.12.2020).
2. Аванесов В. С. Композиция тестовых заданий. Учебная книга. 3 изд., доп. М.: Центр тестирования, 2002 г. – 240 с.
3. Михайлычев Е. А. Дидактическая тестология. М.: Народное образование, 2001. – 432 с.
4. Дворецька Л. П. Зовнішнє незалежне оцінювання з математики в Україні через призму світового досвіду / Дворецька Лариса Павлівна // Наукові записки// – Випуск 8. – Серія: Проблеми методики фізико-математичної і

технологічної освіти. Частина 3. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – С. 15–25.

5. Case S. M., Swanson D. B. Constructing written test questions for the basic and clinical sciences/National Board of Medical Examiners. – Philadelphia, 1998. — 180 p.

6. Булах І. Є., Мруга М. Р. Створюємо якісний тест: Навч. посіб. – К.: Майстер-клас. – 2006. – 160 с.

7. Аванесов В. С. Методологические и теоретические основы тестового педагогического контроля // Дис. ... доктора пед. наук. – СПб., 1994. – 339 с.

8. Словник української мови: [в 11 т.] / АН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [ред. кол.: І. К. Білодід (гол.), А. А. Бурячок, В. О. Винник та ін.] – Київ: Наукова думка. Том 10: Т – Ф / [ред. тому: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк]. – 1979. – 658 с.

9. Школьный словарь иностранных слов / В. В. Одинцов, В. В. Иванов, Г. П. Смолицкая и др.; Под ред. В. В. Иванова. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 199. – 256 с.

10. Карпіловська Є. А. Нова Україна у словотвірній номінації: зміни у мовному «кресленні» світу // Відображення історії та культури народу в словотворенні: Доповіді XII міжнародної наукової конференції Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славістів, Київ (25-28 травня 2010 р.)/ Упорядкування та наукове редагування Н. Ф. Клименко і Є. А. Карпіловської. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго. 2010. – С. 91-109.

11. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование. –7-е изд. – СПб.: Питер, 2007. – 688 с.